

Samo Chalupka: Mor ho!

Samo Chalupka

Mor ho!

Samo Chalupka

Digitalizátor: Martin Hlauka

Copyright © 2007 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencií "Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License". Viac informácií na <http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/>

Obsah

Mor ho! (text básne)	5
----------------------------	---

O diele

Mor ho! - básnická skladba Sama Chalupku (1812 – 1883), uverejnená v časopise Sokol (1864), neskôr knižne súčasť Spevov (1868). Považuje sa za Chalupkovo vrcholové dielo, koncentrujúce všetky znaky jeho epiky. Zaujímavá je i jej formálna stránka, je napísaná poľským trinásťslabičným veršom.

*Samo Chalupka – mladší brat Jána Chalupku. Bol jedným z najstarších štúrovcov. Jeho tvorba vraj najviac **prenikla medzi ľudové vrstvy**. Venoval sa folklóru, t. j. **zberateľskej činnosti** (viacerí štúrovci zapisovali diela ľudovej slovesnosti) a **ponáškovej tvorbe** (tvorbe napodobenín ľudovej slovesnosti).*

*Všimnite si, že jeho verš je v prvom odseku výkladu charakterizovaný len počtom slabík (trinásťslabičný). Už pri čítaní Jána Botta ste sa naučili, že štúrovci používali tzv. **sylobický prozodický systém**, pri ktorom si rozmiestnenie prízvuchých a neprízvuchých slabík alebo dlhých a krátkych slabík nevšímame.*

*A prečo práve „poľský“ trinásťslabičný verš? Možno to súvisí autorovým prerušením štúdia na bratislavskom lýceu a účasťou na povstaní poľského ľudu, armády a pokrokovej inteligencie proti ruskej nadvláde (na tzv. **Novembrovom povstaní**) v r. 1830.*

Skladba Mor ho! čerpá z čias expanzie Rímskej ríše na územie dnešného Slovenska. Zobrazuje stretnutie družiny poslov zastupujúcich miestny ľud (sami sa nazývajú Slovänmi) s cisárom a boj, v ktorom družina podľahne presile Rimanov. Skladbu tvorí niekoľko tematicko-ideových celkov: v úvode básnik ponúka obraz krajiny, ktorej územie monumentálne vymedzuje prírodnými reáliami „*od Tatier k Dunaju*“ (symbolické vymedzenie Slovenska v poézii romantizmu), a s ním korešpondujúci obraz slovenských poslov: „*rastom sú ako jedle, pevní ako skala: zdalo by sa ti, že ich jedna mater mala*“. Ich charakteristika sa prehĺbuje v obširnom monológ, ktorý sa začína pozdravom cisára a je výzvou k zachovaniu slobody a pokoja s dôrazom na hodnoty demokratizmu, mierumilovnosti a hrdosti.

*Príbeh síce čerpá z expanzie Rímskej ríše až na územie dnešného Slovenska, ale je **fiktívny** (vymyslený). Opisovaná udalosť sa v skutočnosti neodohrala. Autor sa pri písaní inšpiroval dielom Pavla Jozefa Šafárika (1795 - 1861) **Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí** (názov podľa stránky zlatyfond.sme.sk).*

*Autor používa podobne znejúce slová **Slovan a Slovän/Sloven**, t. j. Slovan a Slovák.*

Reakciou na spupnú odpoveď cisára je výzva Slovákov do boja:

„Mor ho! kríkla družina slovanská odrazu/ a meč zasvietil v pästi každému víťazu:/ „Mor ho! kríkla a razom na cára sa metá:/ To ti na rímsku pýchu slovanská odveta.“

Umelecky pôsobivý je aj obraz boja, zobrazený dynamickou skratkou s dôrazom na hyperbolizovaný detail. Myšlienkové posolstvo básne je skonkrétňením ideového konfliktu typického pre podstatnú časť Chalupkovej tvorby: radšej stratiť život v boji za slobodu, ako žiť v poddanstve. Družina sa preto do bitky vrhá odhodlane aj napriek vedomiu, že boj je kvôli početnej presile vopred prehraný: „*a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom: Mor ty len, a voľ nebyť, ako byť otrokom*“. Vďaka takto koncipovanej idei možno báseň čítať ako apoteózu slobody.

Mor ho! sa považuje za najlepšiu hrdinskú báseň v slovenskej literatúre. V čase svojho vzniku vďaka spôsobu zobrazenia idey slobody, ktorá „vítazi i nad smrťou“, podnecovala bojové odhodlanie, pričom bojový povel „Mor ho!“ nadobudol alarmujúcu a buditeľskú funkciu.

1. Báseň vraj možno čítať ako „apoteózu slobody“. V Slovníku cudzích slov vyhľadajte slovenský ekvivalent k cudziemu slovu „apoteóza“.

Mor ho! (text básne)

Zleteli orly z Tatry, tiahnu na podolia,
ponad vysoké hory, ponad rovné polia;
preleteli cez Dunaj, cez tú širu vodu,
sadli tam za pomedzím slovenského rodu.

Duní Dunaj a luna za lunou sa valí:
nad ním svieta pevný hrad na vysokom bralí.
Pod tým hradom Riman—cár zastal si táborom:
belia sa rady šiatrov d'alekým priestorom.
Pokraj tábora sedí cár na zlatom stolci;
okol neho cárska stráž, tuhí to paholci;
a pred cárom družina neveliká stojí:
sú to cudzí víťazi, každý v jasnej zbroji.
Pobelavé kaderie šije im obtáča,
modré ich oči bystro v okolo si páča.
Rastom sú ako jedle, pevní ako skala,
zdalo by sa ti, že ich jedna mater mala.
Krásna zem — jej končiny valný Dunaj vlaščí,
a Tatra skalnou hradbou okol nej sa väží:
Tá zem, tie pyšné hory, tie žírne moravy:
to vlasť ich, to kolíska dávna synov slávy.
Slovenský rod ich poslal, zo slávneho snemu,
aby išli s pozdravom k cárovi rímskemu.
Oni čelom nebijú, do nôh nepadajú:
taká otroč neznáma slovenskému kraju,
lež božie dary nesú, chlieb a soľ, cárovi
a smelými sa jemu primlúvajú slovy:
„Národ slovenský, kňazstvo i staršina naša,
kroz nás ti, slávny cáre! svoj pozdrav prináša.
Zem tá, na ktorú kročiť mieni tvoja noha,
to je zem naša, daná Slovänom od Boha.
Pozri: tu jej končiny valný Dunaj vlaščí,
tam Tatra skalnou hradbou okol nej sa väží.
A zem to požehnaná! Chvála Bohu z neba,
máme pri vernej práci voždy svoj kus chleba.
Zvyk náš je nie napadať cudzie vlasti zbojom:
Slovän na svojom seje, i žne len na svojom,

2. Podľa štúrovcov je vlasť miesto, kde „žijem ja a môj národ“. To miesto označujú prirodzené hranice, ktoré sa spomínajú aj v označených veršoch. Sú to: ... (Doplňte.)

3. Aby básnik vykreslil mohutnosť významnej rieky (Dunaja), pomáha si zvukom hlások, používa tzv. zvukomaľbu. Z označených veršov vypíšte hlásky, ktorých opakovanie pôsobí zvukomalebne.

4. V označených veršoch pozorujeme opis kolektívneho hrdinu. Vysvetlite, prečo družinu Slovenov nazývame kolektívnym hrdinom.

5. Vysvetlite, aké vlastnosti Slovenov naznačuje autor slovami v označených veršoch:

- „Oni čelom nebijú, do nôh nepadajú“,
- „Božie dary nesú, chlieb a soľ, cárovi“,
- „Zvyk náš nie je napádať cudzie vlasti zbojom“,
- „A človek nad človeka u nás nemá práva“.

6. Vyberte správnu možnosť a svoje rozhodnutie vysvetlite: a) autor opisuje typické vlastnosti Slovákov, b) autor Slovákov idealizuje.

cudzíe nežiada. Ale keď na naše dvere
zaklope ruka cudzia v úprimnej dôvere:
kto je, ten je; či je on zblíza, či zďaleka:
Vo dne, v noci na stole dar boží ho čaká.
Pravda, bohy vydaná, káže nám Slovänom:
pána mať je neprávosť a väčšia byť pánom.
A človek nad človeka u nás nemá práva:
sväté naše heslo je: Sloboda a sláva! —
Neraz krásnu vlasť našu vrah napadol divý:
na púšť obrátili sa bujné naše nivy;
mestá ľahli popolom: a ľud náš úbohý,
bitý biedami, cudzím dostal sa pod nohy.
Bláhal už víťaz pyšný, že si bude pásti
vôľu svoju naveky po slovänskej vlasti,
a žiť z našich mozoľov: ale bláhal darmo!
Dal nám Boh zas dobrý deň, zlomili sme jarmo.
A tí, krutým železom čo nad nami vládli,
kdeže sú? — My stojíme; ale oni padli. —
Lebo — veky to svedčia — vo knihách osudu
tak stojí napísané o slovänskom ľudu:
Zem, ktorú v údel dali Slovänom nebesá,
tá zem hrobom každému vrahovi stane sa. —
Nuž, povedzže nám, cäre! mocná ruka tvoja
čože nám nesie: či meč, či vetvu pokoja?
S mečom ak ideš: cäre! meče máme i my,
a poznáš, že narábať dobre vieme s nimi;
ak s pokojom: pozdrav ťa pán neba i zeme,
lepšie, ako ťa my tu pozdraviť umieme. —
Tieto dary božie sú priazne našej znaky;
z ďaky ti ich dávame: ber ich aj ty z ďaky.“
Nevzal cár božie dary, z jeho mračnej tvári
urazená sa pýcha ľútym hnevom žiari.
A zo stolca zlatého takovým sa heslom
ozvali ústa jeho ku slovänským poslom:
„Mocný pán, ktorému boh celú zem podnožil
a osudy národov v ruku jeho vložil:
ten pán velí: Slovänia! pozrite po svete:
medzi národy jeho či jeden nájdete,
ktorý by putá minul abo nezahynul,
akže oproti Rímu prápor svoj rozvinul.
Skloníte šije i vy. — Tie krásne roviny,
túto zem vašich dedov dostane ľud iný.
A spurné rody vaše pôjdu Rímu slúžiť,
strážiť nám naše stáda, polia naše plúžiť.
A junač vašu k mojim junákom pripojím,
a z nej krajinám rímskym obranu pristrojím.
A kto sa proti mojim rozkazom postaví,
beda mu! ten sám sebe záhubu pripraví.
Vedzte, že som pán Rímu, a Rím je pán svetu:
To moja cárska vôľa; to vám na odvetu.“

7. Vo vyznačených veršoch nahradte nepriame (obrazné) pomenovanie „železom“ iným slovom.

8. Určte, o aký druh obrazného pomenovania (trópu) ide.

9. Všimli ste si v texte bohatú interpunkciu? Výkričníky, otázniky, pomlčky, dvojbodky, úvodzovky atď. Čo to prezrádza o citovom zafarbení (expresívnosti) textu?

10. Je text Chalupkovej básne vhodný skôr na tiché čítanie pod lampou alebo na hlasné čítanie pred davom ľudí? Argumentujte.

V básni sa prehľadne strieda:

- opis krajiny Slovenov,

- opis a charakteristika Slovenov,

- rozprávanie príbehu,

- opis boja.

11. Označený monológ rímskeho cisára je jeho nepriamou charakteristikou. Aké vlastnosti mu autor (takto nepriamo) pripisuje? Pri riešení úlohy si pomôžte Synonymickým slovníkom slovenčiny na stránke JÚLŠ SAV.

Hriema pyšný cár, hriema zo stolca zlatého,
 lenže Sloväň nejde sa ľakat' pýchy jeho.
 Hoj, rozovrela tá krv slovänská divoko,
 a junák ti cárovi pozrel okom v oko;
 a z oka ti mu božia zablysla sa strela,
 ruka sa napružila a na zbroj udrela;
 a jedným veľkým citom srdcia im zahráli;
 a jeden strašný ohlas ústa im vydali:
 „Mor ho!“ krikla družina slovänská odrazu
 a meč zasvietil v pästi každému víťazu:
 „Mor ho!“ krikla a razom na cára sa metá:
 To ti na rímsku pýchu slovänská odveta.
 No, dokáž teraz, či máš toľko sily v meči,
 koľko pýchy vo tvojej, cáre, bolo reči. —
 Ale ten nie! — zbroje sa bojí podlá duša:
 a tu ti o slobodu dobrý ľud pokúša. —
 Skočil medzi stráž svoju cár bledý od strachu:
 a zlatý jeho stolec už sa váľa v prachu;
 a mečom za ním Sloväň cestu si preráza
 a junák za junákom padá cárska stráža.

Zasurmili surmity, volajú do zbroje:
 povstal tábor, do šíkov zviňajú sa voje;
 a voj za vojom divým útokom ta letí,
 kde boj na cára bijú tie slovänské deti.
 Husté prachu kúdoly po poli valia sa,
 zem dupotom a nebo rykom sa otriasa. —
 A tá naša rodinka, tá slovänská čata,
 už vám je zôkol—vôkol od vrahov obstatá.
 Sto mečov sa každému nado hlavou blyští,
 lež Sloväň nečítava vrahov na bojišti,
 ale morí. — Hoj, mor ho! detvo môjho rodu,
 kto kradmou rukou siahne na tvoju slobodu:
 a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom:
 Mor ty len, a voľ nebyť, ako byť otrokom.

Zúri boj a našina stala si dokola:
 to vie, že premoc rímsku jej moc nepredolá:
 lež, brať moja, ak už len padnúť mi máš v boji,
 to že mi padni, ako víťazom pristojí.

A môj Sloväň ešte raz bystré hodil zraky
 ponad tie šíre rovne, na kraj svoj ďaleký.
 Tam na tých horách sivé mihajú sa väže,
 čo strežú slovenského národa čiert'áže.
 Svätoháj, stovekými zelený lipami,
 v tajné tam lono túli bohov jeho chrámy.
 A nad riekou biely dom, v ňom jeho rod milý,
 a v čistom poli dedov posvätné mohyly:

12. Uvedte, o aký druh obrazného pomenovania ide vo verši „a junák ti cárovi pozrel okom v oko“. Nepozeral sa predsa jeden junák, ale všetci junáci. A nepozeralo sa len „jedno oko“, ale prebiehal doslova očný súboj medzi nepriateľmi...

13. Jána Botta sme nazvali „majstrom symboliky a alegórie“. O Samovi Chalupkovi sa hovorí, že bol básnikom priestorovej monumentálnosti. Vypíšte z básne verše, ktoré opisujú monumentálny (veľkolepý) priestor.

14. Ani v tejto básni nechýba štúrovská symbolika. Zaznačte si niekoľko typických štúrovských symbolov, ktoré ste v texte identifikovali.

15. Vyhľadajte v básni príklady na hyperbolu.

dedov, ktorých niekedy ľud radievali rady,
 ktorých meč divých vrahov odrážal nápady.
 Ich popoly dávno už čierna zem tam kryje,
 ale ich meno posiaľ v piesni ľudu žije.
 A sláva zašlých vekov junáka oviala;
 a duša jeho svätým ohňom splápolala,
 a meč v jeho pravici strašnejšie sa zvíja;
 bleskom blýska na vraha, hromom ho zabíja.
 Praštia zlomené raty, bité štíty zvonja
 a pyšné prilby rímske do prachu sa ronja.

Hynú i naši, hynú, ale s'ťa víťazi!
 Žiadna rana zvuk bôľu z úst im nevyrazí,
 vďačne lejú vernú krv po osudnom poli:
 oj, veď padnúť za národ — oj, veď to nebolí!

A boj pomaly tichne: strašná búrky sila
 divým svojím zúrením sama sa zničila.
 — A kde naši, čo bili ten Rím svetovládny,
 lebo koval úmysel na Slovanstvo zradný: —
 Kde naši? — Hojže, Tatro, jasných orlov mati!
 Nikdy sa ti tá tvoja detva už nevráti.
 Páč! Nad valným Dunajom krvavô pobrežia:
 tam ti tvoji synovia povraždení ležia.
 Neostal, ani kto by tú zvesť niesol bratom:
 Bratia vám za česť rodu padli v boji svätom.
 Lež každý na junáckej spočíva posteli,
 na kope vrahov, zbitých od jeho oceli.
 Už nežije, a ešte hrozí tá tvár bledá,
 tá ruka zmeravená meč odjať si nedá.

A cár s okom sklopeným na bojišti stojí:
 A čo? — Azda tých padlých Slovanov sa bojí? —
 Nie, lež bezdušné svojich hromady tam vidí
 a zo svojho víťazstva radovať sa stydí.
 No zahyň, studom večným zahyň, podlá duša,
 čo o slobodu dobrý ľud môj mi pokúša.
 Lež večná meno toho nech ovenčí sláva,
 kto seba v obeť svätú za svoj národ dáva.
 A ty mor ho! — hoj mor ho! detvo môjho rodu,
 kto kradmou rukou siahne na tvoju slobodu;
 a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom:
 Mor ty len, a voľ' nebyť, ako byť otrokom.

16. Vo vyznačených veršoch vyhľadajte myšlienku, ktorá by podľa vás mohla zjednocovať celú generáciu mladých romantikov v slovenskej literatúre.

17. Sformulujte myšlienkové posolstvo básne Mor ho!

18. Považujete báseň Mor ho! za nadčasovú? Vedeli by ste si z nej vybrať niečo pre súčasnosť/pre seba?

19. Vypočujte si nahrávku prednesu básne Mor ho! v podaní Viliama Záborského a odpovedzte na otázky. (Nahrávku nájdete na stránke <http://jurajsabol.sk> v rubrike Literatúra pre 1. ročník alebo na tomto [odkaze](#).)

a) Kto bol Viliam Záborský? O čo sa zaslúžil?

b) Aké boli vaše pocity pri počúvaní nahrávky? Opíšte rozdiel medzi tichým čítaním básne Mor ho! a počúvaním umeleckého prednesu.

20. Sformulujte súvislý text, v ktorom zhrniete všetky poznatky o básni Mor ho! z predchádzajúcich úloh. Dbajte na logickú kompozíciu, správne vyjadrovanie a pravopis.

Rozsah: 1 až 1,5 normostrany (t. j. 1800 – 2700 znakov vrátane medzier)

Pracujte samostatne. Riešenie tejto úlohy bude pri hodnotení vašej týždennej práce najdôležitejšie.